

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันผักกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อเกษตรกรไทยเนื่องจากการผลิตผักให้ผลตอบแทนเร็วกว่าพืชชนิดอื่น ระยะเวลาการเจริญเติบโตสั้นในปีหนึ่งๆ จึงสามารถผลิตได้หลายครั้งคนไทยได้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับสุขภาพมากขึ้น ทำให้มีการบริโภคผักกันเป็นจำนวนมาก การที่ผักเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคเป็นจำนวนมาก ทำให้ผลผลิตที่ออกมาไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด วิธีที่จะทำให้ผลผลิตเพียงพอก็คือจะต้องเร่งผลิตผักโดยใช้เวลาผลิตให้น้อยที่สุดด้วยการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเร่งผลผลิต เพื่อให้ผักเหล่านี้มีสีสวยงาม นำรับประทานไม่มีแมลงเจาะตามผิวใบ จะเห็นได้ว่าการผลิตผักของเกษตรกรในประเทศไทยเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น นอกจากจะผลิตผักเพื่อขายในประเทศ แล้วยังสามารถส่งผักและผลิตภัณฑ์ผักไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้อีกด้วย ซึ่งในแต่ละปีสามารถนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศได้เป็นจำนวนมาก จึงกล่าวได้ว่า ผักเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญ ชนิดหนึ่งของประเทศ (ดลยา ,2543)

ปัจจุบันผู้บริโภคเริ่มตื่นตัวหันมาใส่ใจและห่วงใยเรื่องสุขภาพกันมากขึ้น เนื่องจากการที่ต้องเผชิญกับปัญหาสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยมลพิษและสารพิษต่างๆ จากสิ่งแวดล้อมรอบด้านที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต ดังจะเห็นได้จากกระแสการตื่นตัวในเรื่องของชีวิต ซึ่งกำลังเป็นที่สนใจอย่างมากในขณะนี้ ส่งผลให้ผู้บริโภคเริ่มให้ความสำคัญต่อการเลือกสรรอาหารที่มีคุณภาพ ประโยชน์และปลอดภัยต่อสุขภาพร่างกายมากขึ้น สิ่งเหล่านี้นับเป็นปัจจัยที่ช่วยผลักดันให้สินค้าประเภทอาหารปลอดภัยได้รับความนิยมในการบริโภคเพิ่มสูงขึ้น ทั้งผัก ผลไม้สด ไปจนถึงอาหารแห้งเช่น ไข่ไก่ และข้าวสารเป็นต้น อาหารปลอดภัยส่วนใหญ่ ที่ผู้บริโภคหาซื้อเพื่อรับประทานเป็นผักสดถึง 95 %

ดังนั้นกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงมีนโยบายให้มีโครงการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษขึ้น ซึ่งผักปลอดภัยจากสารพิษเป็นการปลูกผักที่ปราศจากสารพิษตกค้าง (Pesticide residue free) รวมทั้งผักที่ยังคงมีสารพิษตกค้างเจือปนอยู่บ้างแต่ไม่เกินค่า MRL (Maximum Residue Limit) โดยมีการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ซึ่งยึดหลักการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน (Integrated Pest Management : IPM) เช่นการผลิตผักในมุ้งตาข่ายในถ่มหรือที่เรียกว่า “ผักกางมุ้ง” การผลิตผักโดยใช้สารสกัดจากเมล็ดสะเดามาใช้กำจัดศัตรูพืชเป็นต้น แนวความคิดนี้ได้มาจากประเทศไต้หวัน ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยป้องกันแมลงศัตรูพืชผัก

ไม่ให้มาทำลายผักหรือทำลายได้น้อยลง จึงเป็นการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชน้อยลง นั้นหมายถึงการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดความปลอดภัยต่อผู้ผลิต ผู้บริโภค และช่วยลดมลภาวะที่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อมได้อีกด้วย

ผักเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งของจังหวัดลำปางที่สามารถปลูกได้กระจายทั่วไปทั้งจังหวัด จังหวัดลำปางมีพื้นที่ทั้งหมด 7,833,726 ไร่ มีพื้นที่ทำการเกษตร 1,112,768 ไร่ และมีพื้นที่ปลูกผักรวมทั้งสิ้น 33,441 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3 ของพื้นที่ทั้งหมด แต่ปัจจุบันการผลิตผักของเกษตรกรในจังหวัดประสบปัญหาศัตรูพืชเข้าทำลาย ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัด เนื่องจากเกษตรกรเห็นว่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชให้ผลเร็วและมีประสิทธิภาพสูงและจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการเลือกใช้สารเคมี ทำให้เกษตรกรใช้สารเคมีหลายชนิดซ้ำซ้อนกัน ปริมาณที่ไม่เหมาะสมและเกินความจำเป็น การปฏิบัติเช่นนี้ต่อเนื่องกันเป็นเวลานานกลายเป็นปัญหาต่อเกษตรกรผู้ผลิต ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ดังนั้นสำนักงานเกษตรจังหวัดลำปางจึงได้มีการดำเนิน โครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษขึ้น โดยเริ่มโครงการตั้งแต่ปี 2531 เพื่อป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน มีวัตถุประสงค์ที่จะเพิ่มปริมาณผักปลอดภัยจากสารพิษ ที่มีมาตรฐานด้านสุขภาพอนามัยมากขึ้น มีการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภคได้รู้จักและบริโภคผักปลอดภัยจากสารพิษมากขึ้น จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมาผู้บริโภคเริ่มให้ความสนใจและต้องการที่จะบริโภคผักปลอดภัยจากสารพิษเพิ่มขึ้น แต่เกษตรกรไม่สามารถผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษได้เพียงพอกับความต้องการของตลาดทั้งด้านชนิดและปริมาณ ปัจจุบันทางจังหวัดลำปางจึงได้มีการส่งเสริมให้มีการผลิตผักเพื่อการค้าและเพื่อบริโภคในท้องถิ่น จำนวน 13 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองปาน อำเภอแม่เมาะ อำเภอเสริมงาม อำเภอแม่พริก อำเภอสบปราบ อำเภอวังเหนือ อำเภอแจว อำเภอแม่ทะ อำเภอห้างฉัตร อำเภอเถิน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเกาะคา และอำเภอเมือง ผักที่ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตส่วนใหญ่ เป็นผักที่นิยมของผู้บริโภค เช่น ผักคะน้า มะเขือ ถั่วฝักยาว ผักกวางตุ้ง ผักกาดขาวปลี พริก ผักชี ผักบุ้ง เป็นต้น

เกษตรกรในจังหวัดลำปาง ได้รับความร่วมมือจากฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืช สำนักงานเกษตรจังหวัดลำปาง ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ ภายใต้โครงการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชผัก โดยวิธีผสมผสานของหมู่บ้าน IPM มีเกษตรกรเริ่มให้ความสนใจและตื่นตัวในการบริโภคผักปลอดภัยจากสารพิษมากขึ้น ทำให้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภครวมทั้งตัวเกษตรกรผู้ผลิตเองด้วย สำนักงานเกษตรอำเภอจังหวัดลำปางร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอทุกอำเภอ ร่วมส่งเสริมให้เกษตรกรทุกอำเภอจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษขึ้น เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการรวมตัวเกษตรกรให้มีอำนาจต่อรองด้านราคาของผลผลิต และหากมีปัญหาในการผลิตและการตลาด ในกลุ่มของเกษตรกรนั้นจะได้ร่วมกันแก้ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ซึ่ง

ขณะนี้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษเป็นรูปธรรมมี 3 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอห้างฉัตร และอำเภอแจ้ห่ม ทั้ง 3 อำเภอนี้ยังถือได้ว่าเป็นอำเภอตัวอย่างและประสบความสำเร็จในการดำเนินโครงการในขั้นนี้คืออีกด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกร จังหวัดลำปาง เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษให้ขยายผลต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร ที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกร
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานของเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ
3. เพื่อศึกษาสาเหตุของเกษตรกรที่ไม่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยเรื่องนี้สามารถนำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการดำเนินงานส่งเสริมการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษให้มากขึ้นในโอกาสต่อไป

สมมุติฐานของการวิจัย

ลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรมีความสัมพันธ์กับการปลูกและไม่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ

ขอบเขตและวิธีการวิจัย

ก.ขอบเขตพื้นที่ และ ประชากรในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ที่มีผลต่อการปลูกผักปลอด ภัยจากสารพิษของเกษตรกรในอำเภอเมือง อำเภอห้างฉัตร และอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งใน 3 อำเภอ นี้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรโดยอยู่ในการดูแลของสำนักงานเกษตรอำเภอแต่ละอำเภอ โดยมี จำนวนกลุ่มเกษตรกร ดังนี้

อำเภอเมือง	มีจำนวนกลุ่มเกษตรกรจำนวน	18 ราย
อำเภอห้างฉัตร	มีจำนวนกลุ่มเกษตรกรจำนวน	26 ราย
อำเภอแจ้ห่ม	มีจำนวนกลุ่มเกษตรกรจำนวน	25 ราย
รวมจำนวนกลุ่มเกษตรกรจำนวนทั้งหมด		69 ราย

สำหรับเกษตรกรที่ปลูกผักใช้สารเคมี ได้ทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย ในพื้นที่เดียวกันดังนี้

อำเภอเมือง	สุ่มอย่างง่ายจำนวน	18 ราย
อำเภอห้างฉัตร	สุ่มอย่างง่ายจำนวน	26 ราย
อำเภอแจ้ห่ม	สุ่มอย่างง่ายจำนวน	25 ราย
รวมจำนวนกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างทั้งหมด		69 ราย

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 138 ราย

ข. ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ตัวแปรอิสระ (Independent variable) ซึ่งประกอบด้วยลักษณะส่วนบุคคลปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

ลักษณะส่วนบุคคล

- อายุ
- การศึกษา

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

- เนื้อที่ถือครอง
- แรงงานในครัวเรือน
- รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน
- รายได้จากการปลูกผัก
- ทุนเริ่มต้น
- ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผัก
- ภาวะหนี้สิน

ปัจจัยทางด้านสังคม

- ทัศนคติด้านสุขภาพของเกษตรกร
- การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ
- ทัศนคติในเรื่องการพึ่งตนเอง
- ทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

2. ตัวแปรตาม (Dependent variable) คือ การปลูกและไม่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกรในจังหวัดลำปาง เท่านั้น โดยมีกรอบแนวคิดดังนี้

ตัวแปรอิสระ

(Independent variables)

ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล

- อายุ
- การศึกษา

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

- เนื้อที่ถือครอง
- แรงงานในครัวเรือน
- รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน
- รายได้จากการปลูกผัก
- ทุนเริ่มต้น
- ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผัก
- ภาวะหนี้สิน

ปัจจัยทางด้านสังคม

- ทัศนคติด้านสุขภาพของเกษตรกร
- การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
- ทัศนคติในเรื่องการพึ่งตนเอง
- ทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

ตัวแปรตาม

(Dependent variables)

เกษตรกรที่ปลูกผัก

- ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ
- ปลูกแบบใช้สารเคมี

นิยามศัพท์

การปลูกผักปลอดสารพิษ หมายถึง การปลูกผักที่ปราศจากสารพิษตกค้าง การไม่นำสารเคมีมาใช้ในด้านการผลิตเลย แม้กระทั่งการเตรียมแปลงตลอดจนเมล็ดพันธุ์ ก็ปราศจากสารเคมีเข้ามาเจือปน

การปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ หมายถึง การปลูกผักที่ปราศจากสารพิษตกค้าง (pesticide residue free) รวมทั้งผักที่ยังคงมีสารพิษตกค้างเจือปนอยู่บ้างแต่ไม่เกินค่า MRL (Maximum Residue Limit) ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ ซึ่งการที่จะทราบว่าผักปลอดภัยจากสารพิษหรือไม่นั้น สามารถตรวจสอบได้ด้วยการวิเคราะห์ทางเคมี ซึ่งกำหนดโดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งประชาชาติและองค์การอนามัยโลก (FAO/WHO)

สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช หมายถึง สารเคมีทางการเกษตร ซึ่งใช้กันมากในการป้องกันหรือกำจัดศัตรูพืชชนิดต่างๆ ได้แก่ กลุ่มสารกำจัดแมลง สารกำจัดราและโรคพืช และสารกำจัดวัชพืช

สารตกค้าง หมายถึง สารกำจัดศัตรูพืชที่เกษตรกรฉีดพ่นพืชผักเพื่อทำการป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยสารนี้ติดมากับผักในปริมาณที่ไม่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภค

การควบคุมศัตรูพืชแบบผสมผสาน (Integrated Pest Management : IPM) หมายถึง ยุทธศาสตร์ในการควบคุมศัตรูพืช ที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์ เน้นการควบคุมโดยอาศัยปัจจัยโดยธรรมชาติ เช่น ศัตรูธรรมชาติ ภูมิอากาศ เป็นหลักขณะเดียวกันก็แสวงหายุทธวิธีในการควบคุมศัตรูพืชที่ก่อผลกระทบต่อยังชีพทางธรรมชาติให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุดของเกษตรกรที่ได้รับจากสถาบันการศึกษาต่างๆ

ประสบการณ์ในการปลูกผัก หมายถึง ระยะเวลาที่เกษตรกรเริ่มทำการปลูกผักมาจนถึงวันที่ทำการสัมภาษณ์

รายได้ทั้งหมด หมายถึง จำนวนเงินทั้งหมดที่ครัวเรือนได้รับจากการประกอบอาชีพทุกอย่างในรอบปีที่ผ่านมา (ทั้งรายได้ในฟาร์มและนอกฟาร์ม)

รายได้จากการปลูกผัก หมายถึง จำนวนเงินที่ครัวเรือนได้รับจากการขายผักในฤดูกาลเก็บเกี่ยวที่ผ่านมา

พื้นที่เพาะปลูก หมายถึง ขนาดของที่ดินทำกินที่ครัวเรือนใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรม ทั้งนี้นับเฉพาะที่ดินที่สมาชิกในครัวเรือนเป็นที่ครอบครองอยู่เท่านั้น

จำนวนแรงงานงานในครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับเกษตร โดยเฉพาะการปลูกผัก

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ หมายถึง การที่เกษตรกรมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มปลูกผักอนามัย กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ กลุ่มหมู่บ้านIPM กลุ่มการตลาด (ผักปลอดภัยจากสารพิษ) สหกรณ์ และไปร่วมประชุมฝึกอบรม เป็นต้น เพื่อร่วมกิจกรรมการค้นหาค้นหาปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหา และวางแผนร่วมในการปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ ในการปลูกผัก ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจัดให้มีขึ้น

เกษตรกรรมทางเลือก หมายถึง แบบแผนทางเกษตรกรรมที่เชื่อมโยงเรื่องของมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม ทุกมิติเข้าด้วยกันอย่างเป็นบูรณาการ และเป็นการเกษตรที่ใช้เป็นแนวทางหนึ่ง เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ แก้ไขปัญหาทางด้านสังคม ได้แก่ เกษตรกรรมอินทรีย์ เกษตรกรรมธรรมชาติ เกษตรกรรมฟื้นฟู เป็นต้น

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผัก หมายถึง ส่วนต่างระหว่างรายได้ จากการปลูกผักกับต้นทุนในการผลิตผัก (คิดต่อไร่)